

Ի Օ Ս Ն Ա Կ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԻՍ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԹԻՒ 5

1888

Մայիս 7

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՃԱՇՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԸՍՏ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Բ. 23 : Գ. 1—13:

Եւ իբրեւ եր յերուսաղէմ ի Զատիկին ի տօնի, բազումք հաւատային յանուն նորա »:

Այո՛, շատեր կը հաւատային Յիսուսի անուան, վասնզի նա հրաշքներ կը գործէր, անաչառ կը վարդապետէր, անարատ կապրէր: Նոքա թէեւ սկսան Յիսուսի հաւատալ, այլ սակայն Յիսուս չէր հաւատար նոցա, այսինքն մարդկային հաստատամտութեան, վասն զի գիտէր ամէն բան, եւ պէտք ալ չունէր վկայութեան թէ ի՞նչ է մարդն, որպիսի ունի դիւրաթեք բնութիւն, եւ որքան հակամէտ ի չարն. վասնզի «Գիտէր ո՞վ են այնոքիկ, որ ոչն հաւատան, եւ ո՞վ է այն՝ որ մատնեւրցն է »: Յովհ. 2. ՍՅ. այսինքն իւր իսկ աշակերտն՝ Յուդայ: Յիսուսի այս ամենաբխտութեան միթէ հաւատացած չէին իւր աշակերտք. ո՞չ ապաքէն այն վերջին գիշերն, յորում Յիսուս իւր աշակերտաց կաւանդէր իւր վերջին կտա-

կը, թէ «Սիրեցէք զմիմեանս»։ Առաքեալը միաբերան խոստովանեցան։ «Այժմիկ գիտեմք եթէ գիտես զամենայն, եւ ոչ ինչ պիտոյ է եթէ ոք հարցանիցէ զքեզ, յայսմիկ հաւատամք, եթէ յԱստուծոյ ելեր»։ Յովհ. Ժ. 2. 30։

«Եւ եր այր մի ի Փարիսեցոց անտի՝ Նիկողեմոս անուն նորա, իշխան Հրեից։

Իշխաններ եւս սկսած էին Յիսուսի հաւատալ, որոց եւ մին էր Նիկողեմոս, բայց սոցա հաւատքն ի ծածուկ էր, վասն ահին Հրէից, «Զի մի ի ժողովրդէն ելանիցեն»։ որոց համար Յովհաննէս աւետարանիչ կը յաւելու. «Զի սիրեցին զիառս մարդկան առաւել քան զիառս Աստուծոյ»։ Յովհ. Ժ. 42—43։ Եւ միթէ այժմ եւս չկան մարդիկ, որք գիտեն ամեն ճշմարտութիւն, այլ զայն յայտնելէ, այլ զայն խոստովանելէ կ'զգուշանան ի հաշիւ առնելով աշխարհային տեսակ տեսակ գժուճ հաշիւներ, անձնական նկատումներ եւ մանաւանդ շահեր։

Սոյն այս Նիկողեմոս թէեւ երկչոտ հաւատացեալ, այլ սակայն երբ քահանայապետք եւ Փարիսեցիք Յիսուսը բռնելու ջանահնար կը լինէին, եւ Յիսուսի հաւատացողները կանուսնէին «Խաժամուժ ամբոխ, որ ոչ գիտէ զօրէնս և նզովեալ են», չկրցաւ հանդուրժել այդ անիրաւ նախատանաց և նզովից, և սա նշանաւոր վճիռն արձակեց Հրէից ազգային ժողովոյ մէջ. «Միթէ օրէնքն մեր դատո՞ն զմարդ, եթէ ոչ լսեն ինչ նախ ի նմանէ, կամ գիտեն զի՞նչ գործէ»։ Յովհ. Է. 49—50։ Առանց դատաստանի, այսինքն առանց ամրաստանեալը շնորհ, կարելի՞ է դատաւարտութիւն. ո՞ր օրէնք կը ներեն։

Որքան որ ի սկզբան երկչոտ էր Նիկողեմոս, այլ ի մահու Տեառն ի խաչի՝ իւր հաւատքն այլ եւս չպահեց ի ծածուկ, եւ Յիսուսի մարմնոյն ի յարգանս, եւ ի նշան մեծարանաց եւ խորին սիրոյն առ Յիսուս, միացաւ Յովսէփ Արեմաթացոյ հետ, եւ Յիսուսի մարմինը խաչէն վար առնելով անուշահոտ խնկօք պատելէ յետոյ դրաւ ի հող տապանի «Զկենդանին յաւիտենից»։

Սա այս Նիկողեմոս էր որ գիշեր մը Յիսուսի քով գալով ըսաւ. «Խաբբի, գիտեմք, եթէ յԱստուծոյ եկեալ ես վարդա-

պետ, զի ոչ ոք կարէ զայդ նշանսդ առնել զոր դուդ առնես, եթէ ոչ Աստուած իցէ ընդ նմա»։ Նիկողեմոս այսպէս կանուխէն համոզուած՝ կը դաւանի թէ Գրիստոս Աստուծմէ եկած է։ Բայց ընաւ զարմանալ պէտք չէ Նիկողեմոսի այս հաւատոյն վրայ, վասնզի ով որ Յիսուսը միանգամ տեսնէր հոգւոյ աչօք, լսէր հոգւոյ ականջօք, այդ դաւանանքն իսկոյն պիտի արտասանէր։ Վկայ քահանայապետաց եւ փարիսեցւոց սպասաւորներն, որք հրաման առած գնացած էին Յիսուսը բռնելու, այլ սակայն պատկառելով Յիսուսի աստուածափառ կերպարանէն եւ ճշմարտութիւնս հիանալի քարոզութենէն, գլխիկոր յետս դարձան, որոց հարցուցին քահանայապետք եւ փարիսեցիք. «Ընդէ՞ր ոչ ածիք զնա այսր»։ Կը պատասխանեն սպասաւորներն. «Ոչ երբէք այնպէս խօսեցաւ մարդ՝ որպէս այրն այն»։ — Ի՞նչպէս բռնէինք այնպիսի մարդ մը, որոյ նման ոչ ոք աշխարհիս մէջ խօսած է այնպէս, ինչպէս խօսեցաւ այն մարդը —։ Կը շփոթին Յիսուսի թշնամիք, «Ի՞նչ, դ՞ուք եւս մոլորեցաք»։ Ահա այսպէս Նիկողեմոսի սոյն հաւատքն թէ Յիսուս Աստուծմէ եկած է, ուրիշ չատեղէ եւս կը հաստատուէր, որք կը տեսնէին Յիսուսի սուրբ կեանքն ու կռնինդրէին Նորա աստուածային բանից։

Ի սոյն գիշերի Յիսուսի եւ Նիկողեմոսի մէջ խորհրդաւոր եւ բարձրաթիւիչ մի խօսակցութիւն տեղի կունենայ։ Յիսուս որ գիտէր իւր մասը դնել հոն, մարդկային մահառիթ վերջին վրայ, Նիկողեմոսին կըսէ. «Եթէ ոչ ոք ծնցի վերջստին, ոչ կարէ տեսանել զարքայութիւն Աստուծոյ»։ Թողուլ հին մարդը, մեղաց մարդը, յառաջանալ ի բարին անդր, յուզիլն եւ ի գիտութիւն ճշմարտութեան, այս է վերածնութիւնն եւ ճանապարհն մտից յարքայութիւնն Աստուծոյ։

Նիկողեմոս մարդկային վերածնութեան այս խորհուրդն ըմբռնելէ կը տկարանայ, ուստի ապշութեամբ կը հարցնէ առ Յիսուս. «Զիմրդ կարէ մարդ ծնանել, որ ծերն իցէ. միթէ մարթ լինչ իցէ անդրէն յորովայն մօր իւրոց կրկին մտանել եւ ծնանել»։ Յիսուս կը կրկնէ. «Ամէն ամէն ասեմ քեզ, եթէ ոչ ոք ծնցի ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ, ոչ կարէ մտանել յարքարութիւնն Աստուծոյ»։ Եւ Առաքեալն եւս Յիսուսի այս

խօսքն ականարկելով կը գրէ, « Ոչ ի գործոց արդարութեան զոր արարաք մեք, այլ ըստ իւրում ողորմութեանն ապրեցոյց զմեզ ի ձեռն աւագանին միւսանգամ ծննդեանն եւ նորոգութեամբ Հոգւոյն սրբոյ » . Տիտ . Գ . 5 : Ծնեալք վերջստին ոչ յապականութեան սերմանէն, այլ յանապականացուէին, կենդանի եւ մշտնջենական բանիւն Աստուծոյ . Ա . Պետր . Ա . 24 : « Զի հինն անց, եւ արդ նոր եղեւ ամենայն » . Բ . Կորնթ . Ե . 17 : Նոքա որք պիտի վերածնէին ի ջրոյ եւ ի հոգւոյ, այլ եւս չպիտի համարուէին ծնունդ արեան կամ մարմնոյ եւ կամ կամաց առն, այլ Աստուծոյ Որդի . Յովհ . Ա . 7 . այս զորպիսի մեծ խորհուրդ եւ մեծ շնորհ առ նոր մարդն :

« Զի ծնեալն ի մարմնոյ՝ մարմին ե, եւ ծնեալն ի հոգւոյ՝ հոգի ե » :

Փրկչին այս խօսքն առ Նիկողեմոս կը ճշդէ Սուրբ Առաքեալն Պօղոս, որպէսզի հաւատացեալք կատարելապէս ըմբռնեն թէ ի՞նչ է վերածնութիւնն կամ վերանորոգութիւնն մարդոյ . « Զի խորհուրդ մարմնոյ՝ մահ է, եւ խորհուրդ հոգւոյն՝ կեանք եւ խաղաղութիւն : Քանզի խորհուրդ մարմնոյ թշնամութիւն է յԱստուած, զի օրինացն Աստուծոյ ոչ հնազանդի, նաեւ կարե իսկ ոչ », այսինքն առանց շնորհացն Հոգւոյն սրբոյ կարելի չէ մարդոյ մեղք չգործել, անմեղ ապրիլ, ուստի « Որ մարմնովն են, Աստուծոյ հաճոյ լինել ոչ կարեն » . (Հռովմ . Ը . 6—8) :

Յետոյ Տէր Յիսուս կը յաւելու . « Դու մի զարմանար, թէ ասացի քեզ, պարտ է ձեզ ծնանել վերստին, զի հոգւմ ուր կամի, շնչէ եւ զձայն նորա լսես, այլ ոչ գիտես, ուստի՞ զայ կամ յո՞ երթայ, սոյնպէս եւ ամենայն ծնեալն ի հոգւոյն » : Յիսուսի այս բարձրիմաստ եւ մինչեւ իսկ մարդկային մտաց այս անհասանելի խօսքն ըմբռնել զորքան դժուարին էր Նիկողեմոսի, որ արդարեւ վերստին կրկնեց իւր առաջին հարցումը, որ թէ եւ այս անգամ կարճ, այլ սակայն պնդելով իմն . « Զիա՞րդ մարթի այդմ լինել » : Յիսուս գրեթէ յանդիմանական ձեւով մը կը պատասխանէ . « Դու ես վարդապետ իսրայէլի եւ զայդ ո՞չ գիտես, ամէն ամէն ասեմք քեզ, զի զոր ինչ գիտեմք,

խօսիմք եւ զոր տեսաք, վկայեմք, եւ զվկայութեան մեր ոչ ընդունիք»։ Յիսուսի այս եւ ուրիշ խորախորհուրդ խօսքերն, անըմբռնելի վարդապետութիւններն եւ բարոյականի ամենախիստ դասերն ոչ թէ Նիկողեմոսի պէս նորահաւատ անձերու համար լսել դժուար էր, այլ նոյն իսկ իւր աշակերտներէն չատեր, որ իւր հետ էին, իւր հետ կը չըջէին միշտ, վերջապէս օր մը հեռացան իրմէն ըսելով. « Խիստ է բանդայդ, ո՞ր կարէ լսել դմա »։ Յովհ. Զ. 61—67։

Ապա Տէր Յիսուս կը յաւելու առ Նիկողեմոս. « Իսկ արդեթէ զերկրաւորս ասացի ձեզ եւ ոչ հաւատայք, զիարդ եթէ զերկնաւորսն ասացից, հաւատայցէք »։ Արդարեւ ըստ Առաքելոյն « Ո՞ր ոք ի մարդկանէ գիտէ ինչ զմարդոյն, եթէ ոչ հոգի մարդոյն որ ի նմա, նոյնպէս եւ ոչ զԱստուծոյն ոք գիտէ, եթէ ոչ հոգին Աստուծոյ »։ այլ սակայն որովհետեւ « Մեք ոչ եթէ զհոգի աշխարհիս առաք, այլ զհոգին որ յԱստուծոյ, զի ծանիցուք զայն որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ »։ Ա. Կորնթ. 13—15. ուրեմն մեզ անիմանալի եւ անհասանելի չէ վերածնութեան խորհուրդը եւ մարդկային յաւիտենական երջանկութեան հաւատքն ի Բրիստոս Յիսուս։

Արդ՝ վաղուան ճաշու այս Աւետարանէն կուսանիմք, թէ Յիսուս Բրիստոս մարգարէական շնորհ եւս ունէր, զի գիտէր ամէն բան. գիտէր, թէ ի՞նչ է մարդն։

Թէ կարելի չէ յարքայութիւնն Աստուծոյ մանել, մինչեւ որ մարդ չվերածնի, մկրտութեամբ ի սուրբ աւազանի եւ նորոգութեամբ Հոգւոյն սրբոյ։

Թէ Խորհուրդ մարմնոյ՝ մահ է, եւ խորհուրդ հոգւոյն՝ կեանք եւ խաղաղութիւն։

Թէ կարելի չէ մարդոյ անմեղ ապրիլ առանց շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ։

Եւ թէ վերածնութեան խորհուրդն, որով կարելի է հասնիլ յաւիտենական երջանկութեան, անիմանալի չէ նոցա, որք օժտուած են շնորհօքն Աստուծոյ։

Վ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾ ԱՐԱՐԻՉ

Աստուծոյ գոյութիւնը տրամախոհութեամբ ասպացուցանելու փոյթը իմաստասիրաց թողլով, որչափ որ բնական լոյսը կարող է իրենց ցոյցեր հայթայթել առ այս, մեզի կը մնայ ցուցնել թէ՛ Աստուած առանց սպասելու իմաստասէրներու հետազօտութեանց, յայտնած է զինքն ազգի մարդկան: Իմաստասիրաց յառաջ բերած ընծայութիւնք՝ այնչափ ճշգրէ եւ հաստատուն կը լինին, որչափ համաձայն կուգան այն ծանօթութեանց, զորս կը մատակարարէ մեզ աստուածային յայտնութիւն: Եւ եթէ այս խնդրոյս մէջ՝ համեմատել առնուով զիմաստասէրս սրբազան մատենագրաց հետ, քաջ պիտի տեսնեմք, որ նոքա կը կախազեն, կը թոթովեն միայն:

Աստուածաշունչ գիրք՝ կ'ընծայեն մեզի, ոչ միայն Աստուծոյ գոյութեանն, այլ եւ Նորա մի լինելուն եւ զանազան կատարելութեանցը վերաբերեալ պայծառ ցոյցեր, յորոց կը հետեւի թէ՛ Աստուած ինքնին արժանի համարած է յայտնել զանձն մարդկայինս ազգի:

Առաջին ճամբարութիւն զոր նուիրական մատենք կ'ուսուցանեն մեզ, հիմն եւ խարխիս հաստատութեան է մնացելոցն ամենեցուն. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր». ուրեմն Աստուած միայն կար. բաց 'ի նմանէ չգոյր ինչ. յաւիտենական է Նա: Ինչպէս կարելի եղաւ նորա լինելութիւնն, որ յառաջ քան զնա ոչ ինչ գոյր. Եթէ մեք անկարող կը գտնուիմք ըմբռնել թէ ինչպէս, ինչ մտօք արարիչ է Աստուած, սրբազան մատենագիրն մեզի կ'ուսուցանէ: Աստուծոյ կամքն եւեթ՝ գործ է կատարեալ. «Ասաց Աստուած. եղիցի լոյս, եւ եղեւ լոյս». Հոս երկդիմութեան տեղի չկայ երբէք:

Ահաւասիկ, զգոյութենէն Աստուծոյ յառաջ բերուած

ամէն պատճառաբանութեանց հաստատութեան խարխիւսը, արարչի մը կարեւոր հարկը. ամենայն իրաց սկզբնապատճառի մը անհրաժեշտ գոյութիւնը: Աստի՛ յայտնի հետեւութեամբ կը բղխեն Աստուծոյ կատարելութիւնքն կամ ստորագելիքն, ստորագելիք՝ որ միայն նմա կը պատշաճի, եւ չի՛ կարելի որ պատշաճին այլում ումեք: Իմաստասէրք չկամեցան ճանչնալ Աստուծոյ կատարելութիւնքը, քանզի արարչութեան գաղափարը մերժեցին:

Աստուած տիեզերքը արարչագործելով հանդերձ, նորա մէն մի մասանց շարժումն ալ կը կարգադրէ. կը չի՛ յերեսս ջուրց, թաւալում կուտայ աստղերուն, եւ բովանդակ ընութեան կեանք եւ արգասաւորութիւն կը պարգեւէ, 'ի ձեռն շարժման: Աստի կ'իմանամք թէ անշարժ է նիւթն ինքնին, եւ սկզբնական մի շարժիչ զօրութեան կարօտ:

Աստուած ոչ միայն կ'ստեղծագործէ, այլ նաեւ կը դասաւորէ իւր արարածները, անոնց մէջ կարգ եւ օրէնք կը դնէ. չի գործեր նա կոյր եռանդեամբ, իբրեւ հարկեցուցիչ պատճառէ մը մղուած, այլ՝ մի ըստ միովէ կը գործէ եւ կարգ ըստ կարգէ. մտախոհութեամբ, անբռնադատ եւ ընտրութեամբ. քանզի իմաստութիւն գահերէց կը բազմի նորա գործոց մէջ, նա կը յայտարարէ թէ՛ բարի են ինչ որ ըրաւ ինք. «Եւ ետես Աստուած զամենայն զոր արար, ահա բարի են յոյժ». գովաւ մեք կ'ըմբռնենք աշխարհիս բնական կարգը հաստատող մի գերագոյն իմացականութիւն, որ եւ անվթար կը պահպանէ զայն:

Աստուած ոչ միայն անշուշտ եւ անգործ մարմիններն ստեղծեց, այլ շնչաւոր եւ գործօնեայներն իսկ, որք 'ի ներքս իւրեանց ունին կենաց եւ շարժման սկիզբն, ծագումն. նա հրամայեց նոցա աճիլ եւ բազմանալ: Զօրութեամբ այս վեհագոյն հրամանին, սերունդք զիրար կը յաջորդեն, կեանք կը մշտնջենաւորի, բնութիւն կը նորոգի: Ուրեմն կեանք եւ արգասաւորութիւն յԱստուծոյ գան: Նիւթն՝ ենթակայ փտութեան, ինքնին չէ՛ կարող երբէք լինել սկիզբն կենաց, վերածնութեան, արտադրութեան. ի հեճուկս տեսութեան, կամ քմահաճ ենթադրութեան իմաստասիրաց, ոչ ինչ ծնա-

նի առանց սերման՝ զոր Աստուած ստեղծագործած չ'լինի :

Միթէ կարելի՞ է որ խոհուն էակն՝ նիւթէն յառաջ եկած լինի, ո՞չ երբէք սա Արարչին իմաստութեան գլուխ գործոցն է . «Արասցուք մարդ՝ ըստ պատկերի մերում եւ ըստ նմանութեան եւ իշխեսցէ . . . ամենայն երկրի» : Մարդ, ահաւասիկ քո մեծութեանդ ծագումը, քո իրաւանցդ աղբիւրը . եթէ դու զայդ մոռանաս, իմաստասէրն զքեզ կը դնէ հանգիստապատիւ եւ հաւասար անասնոց անբանից, որոց վերայ իշխան կարգեցար դու, որք հնազանդ եղած են ի ներքոյ ձեռաց քոց, զորս դու՝ 'ի պէտս քո եւ առ ի զբօսանս վարես անբոյր սրտի : Խորհէ, ո՞վ մարդ, զո՞րն նախամեծար պիտի համարիս, քո արարչին տուած բարձր պատիւն, թէ իմաստասիրին նուաստացուցիչ հրահանգն :

Աստուած չխօսեցաւ երբէք անասնոց անբանից, խօսեցաւ նա մարդոյն, օրէնքներ տուաւ անոր . տուաւ անոր մի ընկեր, օգնական, եւ հրամայեց ճանաչել զնա իբրեւ իւր մասն . օրհնեց զանոնք . շնորհեց ծննդականութիւն, սերունմ . տուաւ իշխանութիւն անասնոց վերայ : Ահա այսպէս կ'սկսի մարդկային ազգի հետ՝ օրէնսդիր Աստուծոյ հայրախնամ վարչութիւնը : Այդ սկզբնական օրէնքէն, զոր Աստուած հաստատեց, հետզհետէ ըլխեցին բովանդակ օրէնք մարդկային ընկերութեան, ընտանեկան թէ քաղաքական :

Արարիչը՝ կատարեալ ընելու համար զիւր գործ, օրհնեաց զօրն եօթներորդ եւ սրբեաց զնա, եւ ահա անդէն եւ անդ կը տեսնեմք Ադամայ որդիքը, որք կը փութան Աստուծոյ մատուցանել բնութեան պարգեւներն եւ երախայրիքն : Ահաւասիկ կրօնքն աշխարհի հետ սկզբնաւորած, եւ որոյ հեղինակն ինքն Աստուած է :

Մեք կը համարձակիմք յասպարէզ հրաւիրել բոլոր հին եւ նոր իմաստասէրներն, որ գտնեն մեզ Աստուծոյ գոյութեան նկատմամբ, ոչ թէ քան զայսոսիկ լաւագոյն ապացոյցներ, այլ գտնեն մանաւանդ՝ ո՞ր եւ իցէ մի ապացոյց որ բոլրած չը լինի 'ի սոցանէ : Այն է, կարեւոր հարկն մի նախնական պատճառի, մի սկզբնական շարժիչ զօրութիւն, մի վեհագոյն իմացականութիւն՝ տիեզերաց բնական կարգն հաստատող եւ

պահպանող, մի սկիզբն կենդանութեան, արգասաւորութեան եւ շնչաւոր էակաց զգալոյ կարողութեան, մի արարչագործ շունչ հոգւոյ, մի սկզբնապատճառ բարոյական եւ կրօնական օրէնքներու, մի արդարակորով դատաւոր, առաքինութեանց վարձահատոյց եւ յանցանաց վրէժխնդիր։ Սոքա թէ եւ յետ երկու հազար հինգ հարիւր ամաց ի գիր առնուեցան, սակայն Աստուած տպաւորած էր զանոնք բնութեան երեսաց վերայ, եւ Ադամ որ յԱրարչէն ընդունած էր զանոնք, ինն հարիւր երեսուն տարի շարունակ, կենդանի վկայ եւ քարոզ կը հանդիսանայր անոնց։

Արդ՝ մարդկային որպիսի՝ միտք, ո՞ր տեսակ հանճար, կարող էր խորհիլ, երեւակայել մի ծրագիր, մի խորհուրդ, քան զայլ աւելի պատշաճ, որ բաւական լինէր ծանօթացնել մեզի Աստուծոյ կատարելութիւնքը, դիտումները, մարդոյ պարտականութիւնքը, որք յարմար եւ բաւական են զառաջս առնուլ ամէն սխալանաց, եթէ նոքա հաւատարիմ մնային այդ պարտուց եւ հետեւէին անոնց։ Բայց երբ մարդն հետեց, խոտորեցաւ յարարչագիր ուղղութենէն, իմաստասիրութիւնն, աւաղ, անկարող գտնուեցաւ, բոլորովին անկարող, նորոգելու եւ վերստին իրար ագուցանելու այս պատուական ճշմարտութեանց շղթայն։ Պէտք եղաւ յայնժամ մի նոր յայտնութիւն, ցրելու փարատելու համար շօշափելի խաւարն, յորում մարդկային բանն, միտքն, կամակար մտօք թաղուած՝ ընկղմած կը մնայր։

Յ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ԿԱՆՈՆԱԳԻՐՔ

Այս անգամ կանոններու վրայ սխալ խօսիմք։

Կանոն բառը իւր յունական ծագմամբը հանդերձ՝ մեր մէջ կատարելապէս բնիկութեան իրաւունք ստացած բառ է, եւ իւր բազմատեսակ նշանակութիւններէն առաւել սովորականը

եկեղեցական օրէնք ցուցնելն է, ինչպէս եւ այդ օրէնքներուն հաւաքածոյին ալ կանոնադիրք անուն կու տամք: Աւետարանի օրէնքները սովորաբար կանոն չեմք կոչեր, այլ աւելի սովորաբար Քրիստոսի հաստատած եկեղեցւոյն իշխանութենէն բղխած օրէնքներն են, որք կանոն անունով կիմացուին: Առաքելոց, հայրապետաց, ժողովոց եւ սուրբ հարց հաստատած եւ հրամայած կարգադրութիւնները այդ տեսակէն են եւ թէպէտ ասոնց մէջ եւս զանազանութիւններ կան, սակայն մեր նպատակը գիտնական զննութիւններով եւ բաժանումներով զբաղիլ չէ:

Եկեղեցական կանոնաց վրայ երկու հիմնական եւ հաստատուն սկզբունքներ կան, զորս Ուղղափառ Եկեղեցին կընդունի: Մէկն է հնաւանդ կանոնաց հաւատարիմ պահպանութիւնը, միւսն է ժամանակի պահանջից համեմատ ներդաստութիւնը: Առաջին սկզբունքը եկեղեցւոյ բնութենէն է: Եկեղեցին Քրիստոսական հաստատութիւն է, ամեն հաստատութիւն հիմնադրական կամաց ենթարկեալ է, եւ ինչպէս Քրիստոս հիմնեց եկեղեցին, ինչ որ Քրիստոս սորվեցուց առաքելոց, եւ ինչ որ առաքեալք ուսուցին եկեղեցւոյ, այն է օրինակը, այն պիտի պահուի հաւատարմութեամբ: Երկրորդ սկզբունքն եւս եկեղեցւոյ բնութենէն օտար չէ. եկեղեցին իբրեւ մայր գորովագութ հաստատուեցաւ մարդիկները խնամելու եւ նոցա ամենատեսակ պէտքերը հոգալու համար, եւ ուր հարկն ստիպէ՝ նաեւ նոցա տկարութեանց եւ կարօտութեանց յարմար դատուած դարմանները պատրաստելու համար:

Այդ երկու սկզբունքներն եւս եկեղեցւոյ մէջ գործադրուած են. եւ ինչպէս միշտ, նոյնպէս եւ այդ առթիւ մէջ, ուղղութիւն եւ ճշմարտութիւն ծայրայեղութենէ խորշիկ եւ արդարակշիւ նժարին մէջ մնալն է: Այս տեղ հնար էր մեզ ցուցնել, թէ ինչ կերպով Ուղղափառ Եկեղեցին յարգեց միշտ այդ երկու սկզբունքները եւ թէ ինչ կերպով այս կամ այն եկեղեցին մէկ կամ միւս սկզբունքէ շեղելով ճշմարտագիծ ուղղութենէն սխալեցան, մանաւանդ երբ ժամանակի պահանջից սկզբունքին հետեւելով՝ հնաւանդութեան սկզբունքը մոռացան:

Հայաստանեայցս Ուղղափառ Եկեղեցին, նկատելով որ ժամանակի պահանջից սկզբունքը աւելի եւս ընդունակ է մարդկային տկարութեանց դուռ բանալու, իսկական պահանջ կարծել տալու այն՝ որ լոկ զգայական կամ երեւութական պահանջ է, որչափ կարող եղաւ հնաւանդութեան սկզբունքը պինդ բռնեց. եւ այդ պատճառով, եթէ առ հասարակ քրիստոնեայ եկեղեցիներու կանոնները քննեմք, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կանոններն են, որ ամենէն աւելի հնաւանդ դրութեան, առաքելական հաստատութեան եւ նախնական պարզութեան կերպարանը կը կրեն: Եթէ մեր Եկեղեցին չունեցաւ պետական ճոխութիւն կամ կայսերական փայլողութիւն, սակայն ունեցաւ եւ ունի առաքելական պայծառութիւնը: Այդ պայծառութիւնը կը ցուցնեն ոչ միայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանութիւնները, այլ նորա ուղղափայլ կանոնները:

Մեր մէջ խօսելով, հարկ է յիշատակեմք, թէ ստէպ լըսւած է Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ պաշտօնէից եւ ժողովրդոց բերնէն. թէ որչափ ալ լաւ լինի հնաւանդութեան սկզբունքին պինդ կենալ, սակայն քիչ ալ ժամանակի պահանջից սկզբունքին կողմը նայելու է. եւ ասով կուզեն իմացընել թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին այդ տեսակէտին հետեւողը չէ: Եթէ այդ կարծիքը պարզ խօսք լինէր, թերեւս վրան խօսելն ալ աւելորդ լինէր. սակայն դժբաղդաբար երբեմն երբեմն եւ զանազան տեղեր այդ կարծիքէն բխած կերպ կերպ գործադրութիւններ կը տեսնեմք, որք ոչ Ս. Եկեղեցւոյս զաւակաց ախորժելի կարող են լինել, եւ ոչ օտարաց շինութիւն պատճառել: Ահաւասիկ Եկեղեցական կանոններու կողմանէ միութեան յարաբերութիւնները ամրապնդելու հարկը:

Այդ կէտին վրայ մեր կարծիքը այն է, թէ իրաւացի չէ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ կանոններուն նկատմամբ ասել թէ պահանջից սկզբունքէն բոլորովին օտար լինին, եւ հնաւանդութեան սկզբունքի պահպանութեամբ՝ ժամանակի համար անյարմար գտնուին: Մեր կարծիքը պաշտպանելու համար պէտք էր, որ պահանջից սկզբունքի պաշտպաններուն

յառաջ բերած դժուարութիւնները մի առ մի յիշէինք, իւրաքանչիւրին խմաստն ու արժէքը ճշդէինք, եւ յետոյ լուծումը տայինք։ սակայն այդ ճանապարհը մեզ շատ երկար կը տանէր, մինչ մենք համառօտ յօդուածներ կը գրեմք, — այժմ — եւ ոչ ընդարձակ ուսումնասիրութիւններ։

Բայց գոնէ համառօտ խորհրդածութիւն մը ընեմք։ Պահանջից սկզբունքին հետեւող եկեղեցին, գլխաւորապէս Լատինական եկեղեցին է։ Սա կարծելով ժամանակին պահանջը յարգել եւ նորութեանց սաստիկ տենդէ բռնուած, դաւանութիւն է որ կը շատցնէ, կանոն է որ կը դիզէ, եւ վերջին դարերում կատարուած յաւելումներուն ներքեւ՝ հնաւանդ եւ առաքելական դրութիւնը թաղուած ու կորած է։

Ի՞նչ օգուտ ունեցաւ այդ սկզբունքէն, բայց եթէ այն դժբաղդ հետեւանքը, որ այսօր իւր ժողովուրդները անլուծանելի հակառակութեանց ներքեւ ճնշուած են։ Եթէ իրենց եկեղեցւոյն լսեն՝ պետութեանը պիտի հակառակին, եւ եթէ պետութեան լսեն՝ իրենց եկեղեցւոյն պիտի հակառակին։ Նոյն պատճառով, Լատինական եկեղեցւոյ ներքեւ եղող պետութիւնները՝ եկեղեցիէն բաժնուելու դժպիլի հարկին ներքեւ գտնուեցան, եւ որպէս զի իրենց եկեղեցւոյն անտանելի պայմաններէն ազատին, անեկեղեցի ժողովուրդ եւ անկրօն պետութիւն ընդունելու հասան։ Այդ է այժմեան Հռովմէաւաւան ազգերու աննախանձելի դրութիւնը։ Իսկ այդ դրութիւնն պատրաստողը, իրենց եկեղեցւոյն հետեւած՝ պահանջից սկզբունքն է։ Բայց մենք ոչ թէ սկզբունքը կը մեղադրեմք, այլ զեղծմունքը։ Չկայ սկզբունք մը, որչափ եւ նրուիրական եւ սուրբ, որ լաւ չգործածուած ատեն անտեղութեանց դուռ չբանայ։ Մենք այդ գիտեմք։ Միայն կուզէինք օրինակով մը իմացնել, թէ պահանջից սկզբունքին հետեւողութիւնը, շատ զգուշութեամբ գործածուելու բան է, եւ թէ աւելի մեծ դժուարութիւններ կը ծագեն պահանջից սկզբունքին ընդարձակութենէն՝ քան հնաւանդութեան սկզբունքին խստութենէն,

Եւ յիրաւի։ Եկեղեցւոյ հնաւանդ կանոնները այն տեսակ պարզութիւն եւ դիւրութիւն կը պարունակեն իրենց մէջ,

որ մարդ պարտաւորուած է խոստովանիլ, աստուածային գործոյն՝ մարդկային գործոյն վրայ ունեցած առաւելութիւնները: Եկեղեցւոյ հնագոյն կանոնները նուազ ընդհարումներ ունեցած են, եւ եկեղեցիներէն անոնք՝ որ հնաւանդութեան սկզբունքին հաւատարմագոյն են, այժմ ալ նուազագոյն պետական եւ քաղաքական եւ ընտանեկան ընդհարումներ կը ներկայեն, քան թէ հնաւանդութեան սկզբունքը անարգելով՝ կարծեցեալ պահանջից սկզբունքին հետեւող եկեղեցիները:

Այդ խնդրոյն վերաբերմամբ ուրիշ կարծիք մըն ալ ունիմք. եւ զայն եւս ամենայն համարձակութեամբ պիտի յայտնեմք: Եթէ մեր Ս. Եկեղեցւոյն կանոններուն կողմանէ երբեմն ինչ ինչ դժուարութեանց կը հանդիպիմք, անոնք իսկապէս մեր բուն կանոններուն հետեւանքը չեն: Մենք դժբաղդութիւն ունեցանք ժամանակ ժամանակ ազգին մէջ ընդարձակուած տեսնել օտար եկեղեցիներու ուսումնաւոր գործադրութիւնը, որք զարգացման եւ յառաջդիմութեան անուան ներքեւ ազդեցութիւն գործեցին մեր վրայ: Հայերէն լեզուով բայց ոչ հայերէն հոգւով գիրքեր, — որոց մէջ օտար դաւանութեանց եւ օտար կանոնաց իմաստները երբեմն գաղտնի եւ երբեմն խարդալի կերպով ծածկուած էին, — գովեստիւ հռչակուեցան, անվտանգ կարծուեցան, ընդունելութեան արժանացան: Անոնց ազդեցութեամբն է որ մեր մէջ ալ ինչ ինչ դժուարութիւններ երեւան եկան, եւ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ զաւակներուն վրայ ծանրացան. բայց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ ոչ ուղղափառ վաղապետութիւնները գործ ունէին անոնց մէջ եւ ոչ առաքելաւիդ կանոնները:

Պէտք է եւս յիշել, ի պարծանս եւ ի ջատագովութիւն մեր Եկեղեցւոյն, թէ այդպիսի օտարամուտ բաներ երբեք հայրապետական եւ ժողովական վաւերացումներ չունեցան, այլ մնացին մի միայն մասնաւոր պաշտօնէից մասնաւոր իշխանութեան սահմանին մէջ պարունակուած պատահարներ: Իսկ մասնաւոր պաշտօնեաները անով կարգարանային, որ իրենց գործը՝ պահանջից սկզբունքին համաձայնութեամբ կատարուած բացառութիւններ եւ մասնակի փոփոխութիւն-

ներ ընել կը կարծէին։ Սակայն ասով դժբաղդ հետեւանքը չէր դադարեր։ Եկեղեցւոյն զանազան մասերուն մէջ՝ տարբեր գործադրութիւններ սկսան նկատուիլ։ Եւ խսկապէս այդ տարբերութիւններ եղան, որք իրարու հետ բաղդատուած եւ համեմատուած ատեն դժուարութիւններ ստեղծեցին։

Եկեղեցական կանոններուն վերաբերմամբ ըսածնիս համառօտելով, մեր կարծիքին համեմատ հետեւեալ կէտերը իրր հաստատուն ստուգութիւններ կարող եմք նկատել։

Եկեղեցւոյ կանոններուն մէջ հնաւանդութիւն եւ պահանջ, հիմնական սկզբունքներ են։

Պահանջից սկզբունքի ընդարձակութիւնը աւելի փնասութեան է, քան հնաւանդութեան սկզբունքի խստութիւնը։

Հնաւանդ կանոնները աւելի պահանջից հետ համաձայնութիւն կը պարունակեն, քան թէ օտար եկեղեցեաց՝ կարծեցեալ պահանջից սկզբունքով կատարած փոփոխութիւնները։

Մեր եկեղեցւոյն մէջ առանց պաշտօնական վաւերացման ընդունելի եղած եւ ի շնորհս պահանջից կատարուած փոփոխութիւններն աւելի դժուարութիւններ կը յարուցանեն, քան հնաւանդ կանոնաց պահպանութիւնները։

Այդ դժուարութեանց առաւել մեծերը՝ տարբեր կերպերով եւ զանազան տեղերում կատարուած՝ մասնաւոր եւ ժամանակաւոր փոփոխութիւններն են։

Ահա անկեղծութեամբ եւ համարձակութեամբ բացատրուած՝ մեր լաւն ալ, մեր վատն ալ, իսկ վատէն հեռանալու եւ լաւին դառնալու գործոյն մէջ երկու պարտք ունիմք։ մէկը հիմնաւոր, մէկը անցաւոր։

Հիմնաւոր պարտքը այն է, որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հնաւանդ կանոնները լրջօրէն ուսումնասիրեմք, անոնց փոփոխութիւնները հետազօտեմք, մոռցուածները քննեմք, եւ անոնց մէջէն բուն մեր սեփականը քաղեմք, եւ կարգաւորեալ շարայարութեան վերածեմք, եւ կատարեալ կանոնադիրք մը կազմեմք, ոչ կանոնաց ժամանակագրական կարգով, այլ նիւթերու կարգով յօրինուած։ Մեր Կանոնադիրքը կայ։ եւ է վաւերական հաւաքածոյն Իմաստասէր Ս. Յովհան Օձ-

նեցի հայրապետին՝ ութերորդ դարուն սկիզբը գրուած, մինչ
Հատինաց կանոնագիրքը, որ է սուտանուն իսիդորոսի Մեր-
կատորի անվաւեր հաւաքածոյն, իններորդ դարէն հնագոյն
չկարծուիր: Օձնեցւոյն հաւաքածոյն յաւելուածներ ալ ու-
նեցած է, եւ գործածական ալ եղած է: Սակայն ցարդ հրա-
տարակուած եւ տարածուած չէ, զի հրատարակութիւնն ալ
առանց օրինաւոր հետազօտութեանց հնար չէր կատարել:
Կանոնագիրքը լոկ նախնեաց մատենագրութիւն մը չէ, այլ
իրաւանց եւ գործոց ուղեցոյցն է: Նոյն կանոններուն վրայ
մի ակնարկն իսկ մեզի ցոյց կուտայ, թէ հնաւանդ կանոնաց
մէջ պահանջից համաձայն շատ կարգադրութիւններ կան զորս
մենք այժմ չեմք գործադրեր, զի օտարամուտ թեւադրու-
թիւններ եւ օտար եկեղեցեաց կանոններու պատահական հե-
տեւողութիւններ մեր վրայ ազդեցութիւն գործած են. եւ
մենք անոնց հետեւելով ի զուր դժուարութիւններ կստեղ-
ծեմք եւ դիւրութիւններէ կը զրկուիմք: Այդ աշխատանքը
անոր համար ալ անհրաժեշտ է, որպէս զի — Հայաստանեայց
եկեղեցին սեպհական կանոնագիրք չունի — խօսքը, որ բոլո-
րովին սուտ է ու յայտնի զրպարտութիւն է, մէջտեղէն վեր-
նայ, եւ պաշտօնեայք եւ ժողովուրդք ձեռունին սրոշ եւ
յստակ օրինագիրք մը ունենան:

Սակայն այդ գործը համառօտ աշխատանք չէ, եւ անմի-
ջապէս սկսել եւ աւարտել հնար չէ, այդ պատճառով հիմնա-
ւոր պարտքէն զատ՝ անցաւոր պարտք մ'ալ ունենալնիս յի-
շեցիք: Այդ անցաւոր պարտքին անունով այն իմացանք, որ
առաջնորդներ եւ եպիսկոպոսներ եւ պատրիարքներ, չափ
մը դնեն կամաւոր բացառութեանց, արտօնութեանց, տնօ-
րինութեանց, փոփոխութեանց, եւ ուրիշ ամեն տեսակ ժա-
մանակաւոր եւ մասնաւոր կարգադրութեանց, որք կարծես
թէ ամեն վիճակի եւ ամեն թեմի համար մի մի տարբեր կա-
նոնագիրք կը ձեւացնեն: Այդ տարբերութիւնք, ոչ միայն
մեզ տգեղ եւ աննման դրութեան մէջ կը դնեն, այլ եւ հետ-
զհետէ նորութեանց գայթակղութիւններ կը ստեղծեն. միոյն
գործածը միւսին օրինակ կը լինի, եւ միոյն ունեցածը միւ-
սին տանջանք կը դառնայ. զի երբ մէկտեղ բան մը կը ներ-
ուի, միւս տեղ չներուիլը նեղութիւն կը պատճառէ, եւ ի
զուր խնդիրներու եւ շփոթութիւններու առիթ կը լինի:

Որպէս զի այդ անկոպար ազատութիւնը յիշեալ անկար-
գութեանց տեղի չտայ, ամեն հովիւք եւ պաշտօնեայք Հա-

յաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, որ աստիճանէ որ լինին, միակ տեղէ մը պէտք է ընդունին իրենց հրահանգը եւ միակ ձեւով մը պիտի վարեն իրենց գործունէութիւնը. եւ միակ տեղն ալ Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ Հայրապետութիւնն է, կամ որ նոյն է, Սմենայն Հայոց Կաթողիկոսական Աթոռոյն Գահակալն է:

Մինչեւ ցարդ շատ թոյլ է այդ հրահանգաց համակերպութեան ձեւը: Մեր երկրորդական աթոռները բոլորովին ազատ գործունէութիւն կը վարեն, եւ կարծեցեալ պահանջից սկզբունքին կամայական ընդարձակութիւններ կընծայեն, եւ որ աւելի վտանգաւորն է, այդ կամայական ընդարձակութիւններն ալ իրարու չեն նմանիր, եւ ժողովուրդք իրաւունք կունենան գանգատելու թէ այս ինչ բան այս ինչ տեղ կը կատարուի եւ այն ինչ տեղ չկատարուիր, կամ թէ այս ինչ տեղ չկատարուիր նոյն կերպով՝ որով այն ինչ տեղ կը կատարուի:

Խօսքերնիս անորոշ չթողու համար պէտք է յայտարարեմք եւս, որ երկու պարտքերէն զորս յիշեցինք՝ եւ որոց մէկը հիմնաւոր եւ միւսը անցաւոր անուանեցինք, մէկը միւսին չեմք ենթարկեր, այլ երկուքն ալ հաւասար կերպով անհրաժեշտ կը համարիմք. մանաւանդ որ կը կարծեմք թէ հիմնաւոր պարտքը կատարելէն եւ վերջացնելէն յետոյ՝ ալ անցաւորը միշտ կը մնայ ու պիտի մնայ: Վասն զի որչափ ալ հիմնական կանոնադիրքը պատրաստուած եւ հրատարակուած լինի, տակաւին անցաւոր հրահանգներու պէտքը չսպառիր երբեք: Ուրեմն կաթողիկոսական կոնգալներ, ազգին ընդհանրութեան համար հրահանգներ, հիմնական կանոնաց մեկնութիւններ, պէտք է շարունակաբար Ս. Էջմիածնէ ելնեն, եւ ամեն աստիճանէ, այսինքն թէ երկրորդական եւ թէ երրորդական թէ չորրորդական կարգէ եկեղեցական հովուաց համար հաւասարապէս, իրաւանց եւ պարտուց՝ սկզբանց եւ գործոց՝ ընդհանուր եւ մասնաւոր պարագայից մերձաւոր կանոն եւ ապահով ուղեցոյց լինին:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

Զամագնիլար, Յակոբեան խան, Թիւ 40, 44, 42, 43

معارف عمومیہ نظارت جلیله سنک رخصتیہ طبع اولشدر